

Social Sanctions**

Sungsidh Piriyaangsan*

Abstract

Major objective of this research is to study the characteristics of the existing measures and mechanism of social sanctions. Various surveys for information and data collection had been conducted to study social sanctions and anti – corruption measures as well as major mass movement in Thailand and in some foreign countries i.e. the Philippines, Indonesia, Egypt and Taiwan. The study revealed that social sanctions have become a part of socialization process which well collaborated with norms, mediators and sub - social units (family, poor group, tertiary group, schooling system, media and globalization paradigm). All these social agents would be functioning one way or another generating both positive and negative impact known as “Carrot and Stick” that expressed gratitude and admiration toward one who exhibited good deeds to the society otherwise enforced penalty to those who broke social norms and values.

Keywords: *social sanctions, new social movements, public sphere, discourse, discursive practice*

*Assoc. Prof. Dr.Sungsidh Piriyaangsan, College of Social Innovation, Rangsit University, 52/347 Muang-Ake Paholyothin Road, Pathumthani, 12000. Email: sungsidh1@hotmail.com

**Received September 20, 2016; Accepted January 18, 2017

การลงโทษโดยสังคม**

สังคิต พิริยะรังสรรค์*

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์หลักของการวิจัยนี้ ต้องการที่จะศึกษาถึงลักษณะของการดำรงอยู่และการทำงานตามกลไกของการลงโทษโดยสังคม (Social sanctions) และความเป็นไปได้ที่จะนำเอากลไกดังกล่าวมาใช้เป็นมาตรการร่วมกับการบังคับใช้ตามกฎหมาย การวิจัยนี้ได้สำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการลงโทษโดยสังคมและการต่อต้านคอร์รัปชันทั้งในประเทศไทยและการเคลื่อนไหวมวลชนขนาดใหญ่ในต่างประเทศ เช่น ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย อียิปต์ และได้หวั่น จากการศึกษาค้นพบว่าการลงโทษโดยสังคมเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างปทัสถานในระดับชุมชนหรือระดับจุลภาคกับปทัสถานในระดับสังคมหรือระดับมหภาคและตัวกลาง (Agent) ซึ่งจะทำหน้าที่กำกับดูแลการบังคับใช้ผ่านการลงโทษโดยสังคม (Social sanctions) ต่อบรรดาสมาชิกของสังคมทั้งที่เป็นมาตรการเชิงบวก (Positive social sanctions) ด้วยการให้รางวัล หรือการแสดงความชื่นชมต่อผู้เป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม และที่เป็นการลงโทษ (Negative social sanctions) ต่อผู้ฝ่าฝืนปทัสถาน

คำสำคัญ: การลงโทษโดยสังคม, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่, พื้นที่สาธารณะ, วาทกรรม, ปฏิบัติการเชิงวาทกรรม

*รองศาสตราจารย์ วิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต 52/347 เมืองเอก ถนนพหลโยธิน ปทุมธานี 12000 อีเมล sungsidh1@hotmail.com

**ได้รับบทความ 20 กันยายน 2559; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 18 มกราคม 2560

บทความชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการลงโทษโดยสังคม เพื่อนำไปสู่การสร้างวิธีวิทยาของการวิจัย (Research methodology) หรือวิธีวิทยาทางทฤษฎี (Theoretical methodology) ที่เหมาะสมเพื่อการประยุกต์ใช้กับสังคมไทย และ 2) เพื่อศึกษาการลงโทษโดยสังคม (Negative social sanctions) ในการต่อต้านคอร์รัปชันในสังคมไทยในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2540-2557

1. บทนำ

ในโลกวรรณกรรมทางวิชาการ การศึกษาเรื่องการลงโทษโดยสังคม (Social sanctions) มีจำนวนค่อนข้างน้อยอย่างน่าประหลาดใจ แต่ที่น่าแปลกประหลาดใจยิ่งกว่านั้นคือ ยังไม่เคยมีงานวิชาการที่ศึกษาว่าจะสามารถนำการลงโทษโดยสังคมซึ่งเป็นเครื่องมือทางด้านสังคมของผู้ไร้อำนาจมาใช้ในการควบคุมการคอร์รัปชันของกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจในสังคมการเมืองได้หรือไม่ และหากสามารถใช้ได้ การลงโทษโดยสังคมจะสามารถนำมาใช้ในการสนับสนุนการลงโทษโดยกฎหมายเพื่อใช้ควบคุมการคอร์รัปชันได้อย่างไร

การลงโทษโดยสังคม (Social sanctions) ต่อปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชนหนึ่งๆ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับทุกสังคมในโลกมาเป็นเวลานานนับพันปี โดยทั่วไปจุดมุ่งหมายของการลงโทษโดยสังคมเป็นไปเพื่อสร้างความอับอายขายหน้าให้แก่ผู้ถูกระงับ เพื่อให้บุคคลผู้นั้นต้องปรับเปลี่ยนแก้ไขทัศนคติและพฤติกรรมตนเองเสียใหม่เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับชุมชนหรือสังคมนั้นๆ ให้ได้ หากเขาผู้นั้นยังปรารถนาที่จะดำรงชีพออยู่ร่วมกับชุมชนต่อไป ในบางกรณีที่รุนแรง ชุมชนหรือสังคมอาจลงโทษโดยการขับไล่บุคคลหรือครอบครัวของบุคคล

นั้นให้ต้องหลบหนีไปจากชุมชนดั้งเดิม กล่าวได้ว่าการลงโทษโดยสังคมเป็นกลไกชนิดหนึ่งของสังคมมาตั้งแต่ยุคโบราณในการควบคุมสังคมของตนเองให้อยู่ในภาวะที่มีดุลยภาพ (Whitmeyer, 2002: 630 – 632; Netter, 2005: 188 – 189; Gopalan, 2007: 789; Verboon and Dijke: 2010; 121 - 122)

ในสังคมสมัยใหม่ แต่ละสังคมต่างมีปัญหาของตนเองทั้งสิ้น นับตั้งแต่ปัญหาความไม่มีเสถียรภาพทางการเมือง ปัญหาความไม่เป็นประชาธิปไตย ปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกัน ฯลฯ แต่ปัญหาที่ประเทศในโลกส่วนใหญ่เผชิญหน้าเหมือนกัน และกลายเป็นวาระแห่งชาติของแทบทุกประเทศเหมือนกัน คือปัญหาการคอร์รัปชัน การคอร์รัปชันของนักการเมืองยุคใหม่ที่อยู่ภายใต้ระบอบการปกครองที่เรียกว่าประชาธิปไตยยังคงมีอย่างแพร่หลาย และไม่สามารถตรวจสอบได้อย่างง่าย ๆ จากองค์กรที่ทำหน้าที่ตรวจสอบและจากภาคประชาสังคม

มีประเทศจำนวนมากที่ผู้นำจากระบบการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน และมีการกล่าวอ้างว่าเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย แต่ผู้นำเหล่านั้นมักอ้างเรื่องความมั่นคงของประเทศ ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจ และความ เป็นเอกภาพของสังคม โดยหันไปใช้วิธีการจำกัดสิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชน พวกเขามีความเอนเอียงที่จะบีบบังคับภาคประชาสังคมให้อยู่ในความสงบ โดยใช้กำลังทั้งทหาร ตำรวจ การใช้กลไกความรุนแรงและกลไกครอบงำทางด้านอุดมการณ์ เพื่อให้ตนเอง ครอบครัว และพวกพ้องสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากเงินช่วยเหลือขององค์การระหว่างประเทศ และการเข้าไปครอบครองธุรกิจสัมปทานต่างๆ ในประเทศ

อย่างกว้างขวาง การคอร์รัปชันของบรรดาผู้นำประเทศที่เป็นประชาธิปไตยเทียม (Pseudo-democracy) มักมีกฎหมายรองรับความถูกต้องในธุรกิจสัมปทานของครอบครัวผู้นำประเทศและพวกพ้อง ในประเทศเหล่านี้ระบบการตรวจสอบโดยหน่วยงานภาครัฐล้มเหลวและไม่สามารถทำงานได้จริง ในขณะที่เดียวกัน ผู้นำประเทศใช้การคอร์รัปชันทางการเมือง (Political corruption)¹ และการคอร์รัปชันในการบริหารราชการแผ่นดิน (Administrative corruption)² เป็นเครื่องมือเข้าไปแทรกแซงและควบคุมองค์กรและสถาบันต่างๆ ทางการเมือง เช่น สมาชิกวุฒิสภา องค์กรอิสระที่ทำหน้าที่ตรวจสอบรัฐบาล ศาล อัยการ ตำรวจ กองทัพ และหน่วยงานภาครัฐ ฯลฯ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งบิดเบือนการใช้อำนาจโดยมิชอบต่อพรรคการเมืองฝ่ายค้าน สื่อมวลชน กลุ่มธุรกิจ กลุ่มนักศึกษา และนักพัฒนาองค์กรเอกชน ฯลฯ ที่มีความคิดเห็นแตกต่างจากรัฐบาล

แต่นโยบายและกลยุทธการควบคุมการคอร์รัปชันที่เป็นวาทกรรม (Discourse) ของบรรดาประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและมีระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีรากฐานที่มั่นคง ได้ถูกนำเสนอโดยองค์กรระหว่างประเทศ เช่น องค์การสหประชาชาติ (UN) ธนาคารโลก (World Bank) และองค์การเพื่อความโปร่งใสนานาชาติ (Transparency international) ฯลฯ จนกลายเป็นวาทกรรมหลัก (Dominant discourse) ที่ครอบงำประเทศที่มีระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ต่ำกว่า และมีระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ไม่ใคร่

มีเสถียรภาพมากนัก มีข้อที่น่าสังเกตว่าข้อเสนอเรื่องการควบคุมคอร์รัปชันส่วนใหญ่ขององค์กรระหว่างประเทศที่กล่าวถึงข้างต้น มักจะเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงตัวบทกฎหมายให้ทันสมัย การเสนอให้มีรัฐบาลที่มีเจตจำนงที่จะต่อสู้กับการคอร์รัปชันอย่างจริงจัง การปฏิรูประบบการบริหารจัดการของภาครัฐ (Administrative reform) ให้มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล การลดขั้นตอนของการบริหารราชการ การเพิ่มอำนาจให้แก่องค์กรอิสระที่ทำหน้าที่กำกับดูแลและตรวจสอบการบริหารงานของฝ่ายรัฐบาล การรณรงค์ให้ความรู้แก่นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป การส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้เป็นปทัสฐานของสังคม (Ethical norms) การจัดตั้งกลุ่มที่เฝ้าจับตาการทำงานของภาครัฐอย่างใกล้ชิดโดยภาคประชาสังคม และการเพิ่มอำนาจในการตรวจสอบให้แก่ภาคประชาสังคม (Whistleblower) โดยการเข้าถึงข่าวสารข้อมูลของภาครัฐได้ง่ายยิ่งขึ้น ฯลฯ

อย่างไรก็ดี นโยบายและกลยุทธเหล่านี้เป็นลักษณะของการมุ่งปฏิรูปเชิงสถาบัน (Institutional reform) โดยที่มิได้คำนึงถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ศาสนา ความคิด ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม การใช้ชีวิตประจำวันของคนในสังคม และบริบทของสังคมนั้นๆ ว่ามีความสอดคล้องกับข้อเสนอเชิงนโยบายและกลยุทธขององค์กรระหว่างประเทศหรือไม่ ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าแปลกประหลาดใจแต่อย่างใดที่ประเทศต่างๆ จำนวนมากที่รับเอาข้อเสนอแนะเรื่องการปฏิรูปเชิงสถาบันขององค์กรระหว่าง

¹ การคอร์รัปชันทางการเมือง หมายถึงการใช้อำนาจทางการเมืองอย่างบิดเบือน (Abuse of power) เพื่อเอาเปรียบพรรคการเมืองคู่แข่งกัน ทั้งในระหว่างการเลือกตั้ง หรือเมื่อได้อำนาจการปกครองแล้ว นอกจากนี้ การคอร์รัปชันทางการเมืองยังครอบคลุมถึงการใช้อำนาจทางการเมืองไปรังแกบุคคลหรือคณะบุคคลที่มีความเห็นทางการเมืองแตกต่างจากรัฐบาลด้วย

² การคอร์รัปชันในการบริหารราชการแผ่นดิน หมายถึงการใช้อำนาจทางการเมืองอย่างบิดเบือนในการแต่งตั้งโยกย้ายข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ โดยอาศัยความเป็นเครือญาติ พวกพ้อง และแบบอุปถัมภ์ ฯลฯ

ประเทศไปแล้ว กลับไม่มีใครประสบความสำเร็จในการควบคุมคอร์รัปชันของรัฐบาลพรรคการเมืองและเจ้าหน้าที่รัฐและนักธุรกิจที่ฉ้อฉลได้

2. วิธีวิทยาในการวิจัย

เพราะเหตุว่าวรรณกรรมทางวิชาการในโลกตะวันตกนิยมใช้แนวการวิเคราะห์แบบหน้าที่นิยม (Functionalist approach) เป็นหลักในการอธิบายเรื่องการลงโทษโดยสังคม แนวการวิเคราะห์แบบนี้มุ่งที่จะอธิบายว่าการลงโทษโดยสังคมทำงานอย่างไรมากกว่า ผู้เขียนเห็นว่ากรอบการอธิบายแบบนี้มีจุดอ่อนอยู่ที่เป็นการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างไม่มีที่มาที่ไปทางประวัติศาสตร์ (Ahistorical) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ามันเป็นแนวการวิเคราะห์แบบตัดตอนประวัติศาสตร์และไม่สนใจบริบท (Context) ของสังคมที่ศึกษาว่ามีลักษณะเฉพาะตัวอย่างไร

คำถามแรกสุดของการศึกษาเรื่องการลงโทษโดยสังคมก็คือเราจะนิยามหรือให้ความหมายคำว่า การลงโทษโดยสังคม ว่าคืออะไรและเป็นอย่างไร นักวิชาการที่ศึกษาเรื่อง การลงโทษโดยสังคมทั้งหมดเท่าที่ผ่านมามีมุมมองในเรื่องการทำหน้าที่ของการลงโทษโดยสังคมคล้ายคลึงกัน เช่น แร็ดคลิฟฟ์-บราวน์ (Radcliffe-Brown 1952) วิตเมเยอร์ (Whitmeyer 2002) เน็ตเทอร์ (Netter 2005) และเวอร์บูนและดิเก (Verboon and Dijke 2010) นักวิชาการเหล่านี้ เช่น แร็ดคลิฟฟ์-บราวน์อธิบายการลงโทษโดยสังคมว่าเป็นปฏิกิริยาตอบสนองทางสังคมอย่างหนึ่งและเป็นการแสดงออกถึงพฤติกรรมที่เห็นชอบหรือไม่เห็นชอบ ซึ่งอาจเป็นเชิงสนับสนุน (Positive social sanctions) หรือการลงโทษ (Negative social sanctions) โดยการลงโทษโดยสังคมจะเกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบในการแสดงออกของปัจเจกบุคคลที่สังคม

ได้ปฏิบัติติดต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นประเพณีหรือการยอมรับของสังคม ตลอดจนเป็น การสร้างข้อผูกพันทางสังคม

ผู้เขียนยอมรับเอาค่านิยมและการให้ความหมายของแร็ดคลิฟฟ์-บราวน์, วิตเมเยอร์, เน็ตเทอร์ และเวอร์บูนและดิเก มาเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาที่มองว่าการลงโทษโดยสังคมมิได้ทั้งที่เป็นด้านบวกคือให้การสนับสนุนหรือให้แรงจูงใจแก่ผู้คนที่จะไม่ทำร้ายตนเองหรือทำลายผลประโยชน์ส่วนรวมและที่เป็นด้านลบ คือการสร้างความอับอายขายหน้าให้แก่ผู้ที่ถูกต่อต้าน หรือการทำให้ผู้ที่ถูกต่อต้านกลายเป็นตัวตลก หรือเป็นบุคคลที่น่าขบขัน หรือกลายเป็นบุคคลที่สังคมไม่ควรให้ความเชื่อถือหรือให้การยอมรับอีกต่อไป

จุดอ่อนทางด้านมุมมองของนักวิชาการทั้งหมดที่ศึกษาเรื่องการลงโทษโดยสังคมอยู่ที่การใช้มุมมองแบบหน้าที่นิยม (Functionalist approach) เพียงมุมมองเดียว คือดูว่า การลงโทษโดยสังคมมีบทบาทและหน้าที่อะไรในสังคม มุมมองแบบนี้มีประโยชน์ในแง่ของการอธิบายปรากฏการณ์การลงโทษโดยสังคมภายใต้สถานการณ์หนึ่งๆ แต่มุมมองแบบนี้ก็มีข้อจำกัดที่ไม่สามารถอธิบายที่มาที่ไปของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ นั่นก็คือการศึกษาเรื่องการลงโทษโดยสังคม ที่ผ่านมาในโลกวิชาการทั้งหมดขาดมุมมองทางประวัติศาสตร์ (Historical approach) เพราะเป็นการมองการลงโทษโดยสังคมแบบสถิต (Static)

เพื่อที่จะแก้ไขจุดอ่อนของการศึกษาในเรื่องนี้ ผู้เขียนจึงเสนอให้มองการลงโทษโดยสังคมแบบองค์รวม (Holistic approach) แบบสหวิทยาการ (Multi-disciplinary) โดยเป็นการผสมผสานกันระหว่างแนวการวิเคราะห์แบบหน้าที่นิยม (Functionalist

approach) สำนักประวัติศาสตร์นิยมของเยอรมนี (German historicism) ที่ให้ความสำคัญกับบริบท (Context) และเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของสังคมท้องถิ่นที่ศึกษา (Local condition) สำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองของมาร์กซ์ (Marx) สำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงวิพากษ์ (Critical theory) ของสำนักแฟรงก์เฟิร์ต (Frankfurt School) สำนักหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ที่ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม และสำนักหลังโครงสร้างนิยม (Poststructuralism) เพราะฉะนั้น ความหมายของการลงโทษโดยสังคมในงานชิ้นนี้ จึงมีลักษณะที่มีการเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวได้ อยู่ตลอดเวลา และที่สำคัญก็คือความหมายของการลงโทษโดยสังคมสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา และสถานที่ได้ด้วย

ดังนั้นสำหรับผู้เขียนแล้วการลงโทษโดยสังคม จึง “เป็นปฏิบัติการเชิงวาทกรรม (Discursive practice) ที่องค์ประธาน (Subject) หรือผู้กระทำทางสังคม (Actor) ผลิตหรือสร้างความหมายหรือตีความหมายจาก ปรัชญาการหนึ่งให้เป็นความหมายใหม่ที่จะเข้าไป ให้การสนับสนุนปทัสถานทางสังคมที่ก่อประโยชน์ ส่วนใหญ่ให้แก่สังคมอยู่หรืออาจเป็นการนำเสนอ ความรู้ใหม่หรือความคิดใหม่เพื่อแข่งขันคัดค้าน ได้แย้งหรือเผชิญหน้าเพื่อเข้าไปช่วงชิงเบียดขับหรือ แย่งยึดพื้นที่ทางความคิดพื้นที่ทางอุดมการณ์และ พื้นที่สาธารณะในสังคม (Public sphere) ที่ถูกความคิด ความเชื่อและอุดมการณ์ดั้งเดิมครอบงำอยู่ซึ่งปฏิบัติการเชิงวาทกรรมนี้มักเป็นไปเพื่อสร้างความอับอาย ขยายหน้าให้แก่ปัจเจกบุคคลองค์กรและสถาบันทั้งที่มี อำนาจหรือไม่มีอำนาจในสังคมก็ได้”

ด้วยเหตุนี้ขอบเขตความหมายของการลงโทษ โดยสังคมในงานเขียนชิ้นนี้จึงครอบคลุมตั้งแต่

ความหมายเชิงบวกคือการสนับสนุนการใช้แรงจูงใจ และการให้รางวัลไปจนถึงความหมายในเชิงลบ ตั้งแต่การต่อต้านในระดับที่ต่ำสุดจนถึงการต่อต้าน ในระดับที่สูงสุดที่มวลชนสามารถกระทำได้ เช่น การชุมนุมประท้วง การต่อต้านทั้งที่เป็นการหลีกเลี่ยง การเผชิญหน้าและแบบที่เผชิญหน้าโดยตรงไปตรงมา การต่อต้านเชิงสัญลักษณ์ การล้อเลียน การเสียดสี การเย้ยหยันเพื่อให้คู่ขัดแย้งเกิดความอับอายและ เสื่อมเสีย การใส่เสื้อสีสัญลักษณ์ การไม่เชื่อฟัง การประท้วงการเดินขบวนไปจนกระทั่งถึงการชุมนุม ขนาดใหญ่ ฯลฯ การต่อต้าน (Resistance) ครอบคลุม ทั้งการต่อต้านในระดับปัจเจกบุคคล (Individual resistance) กระทั่งถึงการต่อต้านในระดับที่มีการรวมตัว กันในลักษณะที่เป็นกลุ่มก้อน (Collective resistance) นอกจากนี้การต่อต้านยังอาจจะอยู่ในรูปแบบที่ ผู้กระทำการมิได้รู้ตัวจนกระทั่งถึงการต่อต้านที่รู้ตัว และตั้งใจที่จะต่อต้าน

คำถามถัดมาคือกลไกการทำงานของ การลงโทษโดยสังคมเป็นอย่างไร และเกิดขึ้นได้อย่างไร ในประเด็นนี้แนวความคิดของเฮคคาธอร์น (Heckathorn 1990) มีความน่าสนใจเมื่อเขาอธิบายว่ากลไก การทำงานของการลงโทษโดยสังคมเกิดจากกระบวนการ ทำงานร่วมกันระหว่างกลไก 3 ตัวคือ 1) กลไก การควบคุมทางสังคมในระดับมหภาคหรือปทัสถาน ทางสังคม 2) กลไกการควบคุมทางสังคมในระดับ จุลภาคหรือปทัสถานของชุมชนและ 3) กลไกการทำงานของตัวแทน (Agent) ผู้เขียนเห็นสอดคล้องกับ แนวคิดของเฮคคาธอร์นและยังเห็นด้วยกับสิ่งที่เขา เสนอว่าปทัสถานทางสังคมมิได้มีลักษณะสถิตหรือ หยุดนิ่งหากแต่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเคลื่อนไหวทางสังคมหรือความขัดแย้งที่เป็น วิถีปฏิบัติหรือที่สำคัญๆ ในสังคมในช่วงระยะเวลาหนึ่ง สามารถที่จะสร้างหรือทำให้เกิดปทัสถานอันใหม่ของ

สังคมที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ด้วย

บทความชิ้นนี้ได้พัฒนาต่อยอดแนวความคิดของเฮคคาธอร์นในประเด็นเรื่องกลไกการทำงานของตัวแทน (Agent) เพราะเหตุว่าเฮคคาธอร์นมิได้นำเสนอออกมาอย่างชัดเจนว่าตัวแทนที่จะทำหน้าที่ขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงของปทัสถานทางสังคมว่าคืออะไร ดังนั้นในบทความชิ้นนี้จึงได้นำเสนอว่าตัวแทนที่จะทำหน้าที่นี้ในสังคมยุคปัจจุบันก็คือภาคประชาสังคมและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (New social movement)

การศึกษาเรื่องการลงโทษโดยสังคมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความสลับซับซ้อนมากจนเกินกว่าที่จะใช้แนวคิดทฤษฎีหรือแนวการวิเคราะห์ของนักคิดท่านใดท่านหนึ่งหรือศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งเป็นการเฉพาะได้เพราะเหตุว่าปรากฏการณ์การลงโทษโดยสังคมที่เกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์หนึ่งมิได้เกิดขึ้นภายใต้สุญญากาศ หากแต่เกิดขึ้นโดยมีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยและเงื่อนไขจำนวนมากในสังคม เช่น โครงสร้างทางการเมือง โครงสร้างของโอกาสทางการเมือง โครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมปทัสถานทางสังคม (Norm) ทั้งในระดับจุลภาคและมหภาคกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ผู้กระทำการคว่ำบาตรทางสังคม (Sanctioner) องค์กรประธาน (Subject) ความรู้ (Knowledge) อำนาจ (Power) ความจริง (Truth) วาทกรรม (Discourse) ปฏิบัติการเชิงวาทกรรม (Discursive practice) การต่อต้าน (Resistance) การประท้วง (Protest) การชุมนุมสำแดงกำลัง (Demonstration) จิตสำนึกของสังคม (Consciousness) วัฒนธรรมศาสนาก่อตั้งเพื่อครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์ (Hegemony) การต่อสู้เพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดและพื้นที่สาธารณะในสังคม (Public

sphere) ตลอดจนถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (New social movements) และการบูรณาการทางสังคม ฯลฯ

ดังนั้น การศึกษาเรื่องการลงโทษโดยสังคมจึงเป็นเรื่องเหมาะสมที่จะใช้การศึกษาในแนวการวิเคราะห์แบบสหวิทยาการ (Multi-disciplinary approach) วิธีวิทยาทางทฤษฎี (Theoretical methodology) ในการอธิบายบทบาทของมนุษย์ผู้กระทำการในแง่ของปฏิบัติการ (Action) ภายใต้โครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ที่จะนำไปสู่การก่อร่างสร้างกลุ่มองค์กรเครือข่ายและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม หลักคิดนี้ได้รับอิทธิพลมาจากการงานคลาสสิก 2 ชิ้นคืองานของ อี.พี. ทอมป์สัน (Thompson 1966) และเจมส์ ซี. สก็อตต์ (Scott 1985) ทฤษฎีพื้นฐานของทอมป์สันและสก็อตต์มาจากทฤษฎีโครงสร้างนิยมของมาร์กซ์ ที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐานทางการเมืองและวัฒนธรรม วิธีวิทยาทางทฤษฎีของทอมป์สันและสก็อตต์ได้อธิบายการก่อตัวของมวลชนภายใต้โครงสร้างสังคมที่แตกต่างกัน แต่ได้ผลลัพธ์คล้ายคลึงกันคือการก่อตัวขึ้นเป็นกลุ่มก้อนองค์กรเครือข่ายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและเป็นชนชั้นว่ามาจากปฏิบัติการ (Action) ในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งที่อยู่ในรูปของการต่อต้านในชีวิตประจำวันและในรูปแบบที่มีการวางแผนและมีการจัดตั้งในการเคลื่อนไหวต่อต้านกลุ่มทุนในอังกฤษและคนรวยในหมู่บ้านในประเทศมาเลเซีย

คำถามสำคัญของการศึกษาในงานชิ้นนี้ก็คือปฏิบัติการที่อยู่ในรูปแบบของการต่อต้านอย่างหลากหลายของมวลชนภายใต้โครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของไทย จะถูกยกระดับขึ้นเป็นการลงโทษโดยสังคมได้อย่างไร

ผู้เขียนเห็นว่าทฤษฎีและแนวความคิดของมาร์กซ์ (Marx) ที่ให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างพื้นฐานกับโครงสร้างชั้นบน กรัสมสกี (Gramsci) ที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างชั้นบนคือการเมืองและวัฒนธรรม อัลตุสแซร์ (Althusser) ที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างชั้นบนและกลไกทางด้านอุดมการณ์ (Ideological apparatus) ฮาเบอร์มาส (Habermas) ฟูโกต์ (Foucault) และบูร์ดิเยอ (Bourdieu) ที่ให้น้ำหนักค่อนข้างมากเรื่องโครงสร้างชั้นบนของสังคมในเรื่ององค์ประธาน (Subject) ความรู้ (Knowledge) อำนาจ (Power) วาทกรรม (Discourse) ปฏิบัติการเชิงวาทกรรม (Discursive practice) ปฏิบัติการในการสื่อสาร (Communicative action) นิภาพ (Habitus) และอัตลักษณ์ (Identity) เป็นวิธีวิทยาทางทฤษฎีที่ใช้ในการอธิบายการก่อตัวของกลุ่มเครือข่ายและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ได้เป็นอย่างดี อาจกล่าวได้ว่าวิธีวิทยาของงานชิ้นนี้อยู่บนฐานของทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structuralism) และนำเอาทฤษฎีหลังสมัยใหม่ (Post-modernism) มาผสมผสานเป็นแนวทางการศึกษาแบบใหม่ขึ้น

3. การใช้มาตรการลงโทษโดยสังคมในการต่อต้านคอร์รัปชันในสังคมไทย

บริบทของสังคมไทยยุคใหม่ที่เกิดขึ้นในระยะใกล้อาจถือเอาเส้นแบ่งของนโยบายด้านเศรษฐกิจที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2502 - 2506) หันมาสนับสนุนการลงทุนจากภาคธุรกิจเอกชน เป็นตัวขับเคลื่อนทางด้านเศรษฐกิจซึ่งแตกต่างจากนโยบายด้านเศรษฐกิจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481 - 2487) ที่ใช้ทุนของภาครัฐเป็นแรงขับเคลื่อนทางด้านเศรษฐกิจ

พัฒนาการของประเทศไทยตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีเป็นต้นมา ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทั้งในภาคเมืองและชนบททั่วประเทศ ในส่วนภูมิภาค นักธุรกิจและเจ้าหน้าที่รัฐจำนวนหนึ่งได้ผันตัวเองไปเป็น “เจ้าพ่อท้องถิ่น” หรือ “ผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น” ที่ครอบครองธุรกิจสัมปทานป่าไม้ ทรัพยากรธรรมชาติ และงานก่อสร้างของภาครัฐ ฯลฯ ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และการรื้อฟื้นรัฐธรรมนูญและระบบการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรตามระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยได้กลายเป็นเหตุปัจจัยที่ช่วยให้เจ้าพ่อท้องถิ่นจำนวนมากได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. และผู้แทนราษฎรเหล่านี้จำนวนหนึ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรี ในช่วงระยะเวลาประมาณสองทศวรรษสุดท้าย นโยบายการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นของรัฐบาลช่วยส่งเสริมนักธุรกิจก่อสร้างจำนวนมากให้สามารถเข้าสู่เวทีการเมืองในระดับท้องถิ่น พวกเขาจำนวนมากได้รับเลือกตั้งให้เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) นายกเทศมนตรี และนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.)

รัฐธรรมนูญ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางการเมือง ทางสังคม และทางธุรกิจในการร่วมมือกันระหว่างนักการเมือง เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักธุรกิจเอกชน และเจ้าพ่อท้องถิ่นขึ้น บางครั้งนักการเมืองอาจเป็นคนคนเดียวกับนักธุรกิจเอกชน และในบางทีนักการเมือง นักธุรกิจเอกชน และเจ้าพ่อท้องถิ่นกลายเป็นคนคนเดียวกับความสัมพันธ์ในเชิงสมคบคิดกันทุจริตของตัวแสดงใหม่ทางการเมืองข้างต้น กลายเป็นเครือข่ายที่ทรงอิทธิพลทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค และในระดับชาติ เครือข่ายของกลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้

มักนิยมใช้อำนาจรัฐและการใช้ความรุนแรงในการประมุขงานของภาครัฐ การสะสมทุน (Capital accumulation) ของเครือข่ายเหล่านี้ โดยทั่วไปจึงมิได้อิงอยู่กับระบบการทำงานของกลไกราคาในตลาด หากแต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นการใช้อำนาจรัฐ อิทธิพลทางการเมือง กฎหมาย และความรุนแรงเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดในการสร้างอาณาจักรทางธุรกิจของพวกเขาตลอดเกือบหกทศวรรษที่ผ่านมา (พ.ศ. 2500-2557)

นอกจากนี้ นโยบายการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นในช่วงสองทศวรรษสุดท้ายยังเป็นเงื่อนไขที่กระตุ้นให้นักการเมืองท้องถิ่นกับนักการเมืองระดับชาติต้องพึ่งพาอาศัยกัน เพราะเป็นการช่วยกันสร้างคะแนนในการเลือกตั้งให้แก่ทั้งสองฝ่าย นักการเมืองระดับชาติใช้ข้าราชการและหน่วยงานภาครัฐจัดสรรทรัพยากรโดยผ่านหน่วยงานต่างๆ ของภาครัฐ เช่น หน่วยงานด้านการปกครอง ตำรวจ และสถาบันการเงินของภาครัฐ ฯลฯ ให้แก่นักการเมืองท้องถิ่นเพื่อสร้างความได้เปรียบเหนือนักการเมืองคู่แข่งชั้นในระดับท้องถิ่น ส่วนนักการเมืองท้องถิ่นช่วยจัดองค์การสำหรับหาคะแนนการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นหนึ่งๆ ให้แก่นักการเมืองระดับชาติ โดยทั่วไปนักการเมืองระดับชาติกับนักการเมืองท้องถิ่นในจังหวัดเดียวกันมักมีความโน้มเอียงที่จะเกี่ยวดองเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน เป็นเครือญาติและพวกพ้องกัน อุดมการณ์แบบอุปถัมภ์ทั้งแบบดั้งเดิมและแบบใหม่ แบบเครือญาติและพวกพ้องถูกกระตุ้นให้ทำงานอย่างกระฉับกระเฉงและเข้มแข็งมากขึ้นในส่วนของการเมืองในระดับชาตินับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมาอย่างเห็นได้ชัดเจน กล่าวคือรัฐได้เปลี่ยนบทบาทกลายเป็นผู้อุปถัมภ์รายใหญ่ของประชาชนในระดับรากหญ้าทั่วประเทศ แทนที่นักการเมืองแต่ละคนที่เคยเป็นผู้อุปถัมภ์ชาวบ้านมา

ก่อน โดยผ่านนโยบายประชานิยมหลายนโยบาย บทบาทของทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544 - 2549) ในการดำเนินนโยบายประชานิยมถือได้ว่าเป็นการผลิตซ้ำอุดมการณ์และความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ การอุปถัมภ์แบบแลกเปลี่ยน แบบพวกพ้อง และแบบเครือญาติอย่างต่อเนื่อง และยังเป็นการตอกย้ำอุดมการณ์แบบดั้งเดิมนี้ให้มีความเข้มแข็งและมีความกระฉับกระเฉงมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ภายใต้บริบททางด้านเศรษฐกิจของสังคมไทยในปัจจุบันที่เป็นแบบทุนนิยม

ดังนั้น มันจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งที่อุดมการณ์และความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมสามารถที่จะถักทอและเชื่อมต่อ (Articulation) เข้ากับอุดมการณ์ของทุนนิยมซึ่งเป็นอุดมการณ์สมัยใหม่ ที่ในทางทฤษฎีแล้ว อุดมการณ์ทั้งสองแบบนี้มีความแตกต่างกันและน่าที่จะขัดแย้งกันแบบปรปักษ์ที่ไม่สามารถประนีประนอมกันได้ แต่สำหรับสังคมไทยแล้ว กลับพบว่าอุดมการณ์ทั้งสองแบบสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างน่าแปลกประหลาดใจ โดยที่อุดมการณ์ทุนนิยมสามารถครอบงำ (Domination) อุดมการณ์แบบศักดินา และใช้อุดมการณ์แบบดั้งเดิมนี้นี้เป็นกลไกอันหนึ่งในการสะสมทุนและการแสวงหาและแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับเครือข่ายของผู้ผู้ใต้การอุปถัมภ์

การทำงานของอุดมการณ์แบบอุปถัมภ์ การอุปถัมภ์ยุคใหม่ (Clientelism) (Khan 1989) แบบเครือญาติ และแบบพวกพ้องในสังคมไทยที่มีการผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาที่ผ่านมา ได้เสริมสร้างให้อุดมการณ์นี้เข้มแข็งยิ่งขึ้นเป็นลำดับ จากกลุ่มนักการเมืองทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นทั่วประเทศ ซึ่งกลายเป็นเงื่อนไขและอุปสรรคขัดขวางมิให้มีการใช้มาตรการลงโทษโดยสังคมโดยภาค

ประชาสังคมทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติให้เกิดขึ้นได้อย่างง่าย ๆ

แม้ว่าสังคมไทยจะมีข้อจำกัดทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมบางด้านที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้การต่อต้านและการลงโทษโดยสังคมอย่างเปิดเผยต่อกลุ่มนักการเมืองและข้าราชการที่ทุจริตที่กำลังมีอำนาจทางการเมืองอยู่ในขณะนั้น กระนั้นก็ดี จากการศึกษาสังคมไทยในยุคร่วมสมัย กล่าวคือระหว่างปี พ.ศ. 2540-2557 โดยที่ผู้เขียนได้แบ่งบริบทของสังคมไทยออกเป็น 2 ช่วง คือ ระหว่างปี พ.ศ. 2544-2549 ที่ผู้เขียนเรียกว่า “ระบอบทักษิณ 1” และระหว่างปี พ.ศ. 2552-2557 ที่เรียกว่า “ระบอบทักษิณ 2” การที่ผู้เขียนแยกระบอบทักษิณออกเป็นสองช่วงเวลาดังกล่าวข้างต้น เพราะเหตุว่าภายใต้ระบอบการปกครองของสองช่วงเวลาดังกล่าว แม้ว่าจะมีปัจจัยและเงื่อนไขบางอย่างคล้ายคลึงกันหรืออยู่ภายใต้โครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมเดียวกัน แต่ผู้เขียนเห็นว่าภายใต้โครงสร้างที่ดูเหมือนว่าคล้ายคลึงกันค่อนข้างมาก กระนั้นก็ดีก็ยังมีความแตกต่างอย่างมีนัยยะทางสังคมและการเมืองอยู่บ้าง ซึ่งความแตกต่างที่ว่านี้จะส่งผลให้การทำปฏิสัมพันธ์ของบรรดาตัวแสดงทางการเมืองระหว่างภาครัฐกับภาคประชาสังคมและกับโครงสร้างของสังคมมีความแตกต่างกันตามไปด้วย

บริบทของสังคมการเมืองและตัวแสดง (Actor) ระหว่างระบอบการปกครองของทักษิณ (พ.ศ. 2544-2549) กับระบอบการปกครองของยิ่งลักษณ์ (พ.ศ. 2554-2557) มีส่วนที่เหมือนกันและแตกต่างกันอย่างน้อยที่สุด 7 ประการ ซึ่งกลายเป็นปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวแนวใหม่ที่มีมุงต่อต้านการ

คอร์รัปชันของระบอบทักษิณ 1 และระบอบทักษิณ 2 เกิดขึ้น กล่าวคือ

ประการแรก ทั้งสองระบอบการปกครองนี้อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2540 และฉบับปี พ.ศ. 2550 เหมือนกัน เพราะฉะนั้น โดยทางทฤษฎีแล้วโครงสร้างทางการเมืองแบบนี้จึงเป็นระบบการเมืองแบบเปิดที่ภาคประชาสังคมมีสิทธิตามกฎหมายที่กำหนดให้พวกเขาสามารถที่จะรวมตัวกันนำเสนอ หรือผลักดันแนวความคิดและนโยบายต่างๆ ทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่างจากของรัฐบาลได้โดยชอบธรรม

ประการที่สอง บุคลิกภาพและภาวะความเป็นผู้นำของทักษิณกับยิ่งลักษณ์มีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก กล่าวคือทักษิณมีภาวะความเป็นผู้นำสูง มีความสามารถในการสร้างวาทกรรมและสามารถสื่อสารกับประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งยังได้รับความนิยมจากประชาชนสูงมากจากนโยบายประชานิยมหลายโครงการ จนอาจเรียกทักษิณในขณะที่ยังเรืองอำนาจทางการเมืองได้ว่าเป็น “ผู้นำที่มีบุญญาบารมี” (Charismatic leadership) บุคลิกภาพดังกล่าวข้างต้นของทักษิณมีความแตกต่างจากของยิ่งลักษณ์อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการขาดภาวะความเป็นผู้นำ การขาดวิสัยทัศน์ การขาดประสบการณ์ทางการเมือง และการขาดความสามารถในการสื่อสารกับประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับชนชั้นกลางที่มีการศึกษาดี แม้ว่าทักษิณและยิ่งลักษณ์จะเป็นนักการเมืองที่ได้รับความนิยมจากประชาชนในระดับสูง แต่บุคคลทั้งสองกลับมีปัญหาเหมือนกันอย่างน่าแปลกประหลาดใจนั่นคือทั้งคู่ต่างมีปัญหาการคอร์รัปชันทั้งทางด้านการเมือง (Political corruption) การคอร์รัปชันในการบริหารราชการแผ่นดิน (Administrative corruption) และการ

คอร์รัปชันทางด้านเศรษฐกิจ (Economic corruption) ปัญหาความไม่โปร่งใสในการบริหารราชการแผ่นดิน และในโครงการจัดซื้อจัดจ้างขนาดใหญ่ รวมทั้งยังมีปัญหาการมีผลประโยชน์ทับซ้อน (Conflict of interest) ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัว ครอบครัว พวกพ้อง กับผลประโยชน์ของส่วนรวมอีกด้วย ปัญหาเหล่านี้ได้กลายเป็นแรงกระตุ้นสำคัญที่สุดที่ทำให้ภาคประชาชนออกมาวิพากษ์วิจารณ์จนเกิดการต่อต้านการประทุง จนกระทั่งก่อตัวขึ้นเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่เพื่อต่อต้านระบอบทักษิณในท้ายที่สุดเหมือนกัน³

ประการที่สาม บทบาทขององค์กรอิสระที่ทำหน้าที่ตรวจสอบรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 และฉบับปี พ.ศ. 2550 ได้สร้างองค์กรอิสระที่ทำหน้าที่ตรวจสอบการทุจริต อาจกล่าวได้ว่าสถาบันเหล่านี้ได้กลายเป็นศูนย์กลางของอำนาจทางการเมืองใหม่ นอกเหนือจากศูนย์กลางของอำนาจทางการเมืองดั้งเดิมคือสภานิติบัญญัติและอำนาจของฝ่ายรัฐบาล องค์กรอิสระเหล่านี้ ได้แก่ คณะกรรมการการเลือกตั้ง คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ สำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน (สตง.) และผู้ตรวจการแผ่นดิน (ในระยะเริ่มต้นเรียกว่าผู้ตรวจการรัฐสภา) ฯลฯ องค์กรอิสระเหล่านี้ส่วนใหญ่ถูกรัฐบาลภายใต้ระบอบทักษิณ 1 เข้าแทรกแซงการทำงาน และมีการบิดเบือนการใช้อำนาจโดยมิชอบ

ภายหลังการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2549 รัฐบาลได้แต่งตั้งบุคลากรชุดใหม่ให้แก่องค์กรอิสระเหล่านี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าบุคลากรส่วนใหญ่ที่มาจากศาลและอัยการสามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างเป็น

อิสระและมีประสิทธิภาพในการทำงานดีขึ้นกว่ากรรมการองค์กรอิสระชุดแรกๆ อย่างเห็นได้ชัด ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบรัฐบาลที่มาจากการแต่งตั้ง และที่มาจากการเลือกตั้ง ดังจะเห็นได้จากที่ศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยให้มีการยุบพรรคไทยรักไทยในวันที่ 30 พฤษภาคม 2550 และพรรคพลังประชาชนในวันที่ 2 ธันวาคม 2551 ในข้อหากระทำการทุจริตในการเลือกตั้ง และตัดสินให้จำคุกกรรมการเลือกตั้ง จำนวน 3 คน ในข้อหาร่วมกระทำการทุจริตในการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2549 รวมทั้งศาลรัฐธรรมนูญยังได้มีคำวินิจฉัยว่าการโยกย้ายถวิล เปลี่ยนศรี จากเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติไปเป็นที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี เพื่อให้พลตำรวจเอก เปรียวพันธ์ ดามาพงษ์ ดำรงตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการสำนักงานตำรวจแห่งชาติ เป็นพฤติกรรมของการใช้อำนาจหน้าที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับการเป็นเครือญาติของยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ในฐานะนายกรัฐมนตรี ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าเป็นการคอร์รัปชันในการบริหารราชการแผ่นดิน (Administrative corruption) จากมุมมองขององค์การสหประชาชาติ และองค์การเพื่อความโปร่งใสนานาชาติ (Transparency international) ผลการวินิจฉัยของตุลาการศาลรัฐธรรมนูญมีผลให้ยิ่งลักษณ์และรัฐมนตรีอีกจำนวนหนึ่งต้องพ้นจากตำแหน่งไป ส่วนกรรมการ ป.ป.ช. ได้ส่งสำนวนการสอบสวนโครงการที่ทักษิณมีผลประโยชน์ทับซ้อนในโครงการของภาครัฐหลายโครงการและศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของนักการเมืองได้มีคำวินิจฉัยให้ยึดทรัพย์ของทักษิณให้ตกเป็นของแผ่นดินเป็นจำนวนเงิน 46,373 ล้านบาท ในขณะที่ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยว่าพระราชกำหนดเงินกู้เพื่อจัดการน้ำจำนวน 3.5 แสน

³ ผู้ที่สนใจรายละเอียดโปรดดู (สังคีต พิริยะรังสรรค์ 2559, 229 - 237)

ล้านบาท และพระราชบัญญัติเงินกู้ 2 ล้านล้านบาท ในโครงสร้างพื้นฐานของประเทศของรัฐบาลยิ่งลักษณ์เป็นการกระทำที่ขัดกับรัฐธรรมนูญ⁴

ประการที่สี่ ภาวะความเป็นผู้นำของ พธม. และ กปปส. ภาวะความเป็นผู้นำของกลุ่มแกนนำ พธม. ที่นำโดยสนธิ ลิ้มทองกุล และกลุ่มแกนนำของ กปปส. ที่นำโดยสุเทพ เทือกสุบรรณ มีคุณลักษณะคล้ายคลึงกันอย่างน้อยที่สุด 3 ประการ กล่าวคือ

(1) ขบวนการทั้งสองสามารถรวบรวมบุคคล และองค์กรภาคประชาสังคมจำนวนมาก และที่กำลังต่อต้านระบอบทักษิณอย่างกระจัดกระจายให้เข้ามาร่วมอยู่ในเครือข่ายการต่อต้านการคอร์รัปชันที่เป็นขบวนการเดียวกันได้สำเร็จ พธม. สามารถรวบรวมมวลชนได้มากถึงประมาณ 300,000 คนในการชุมนุมครั้งใหญ่ที่สุด เพื่อแสดงความไม่พอใจต่อการบริหารงานที่ทุจริตของทักษิณ และยังแสดงถึงเจตจำนงที่แน่วแน่ที่ต้องการจะขับไล่ระบอบทักษิณ 1 ให้พ้นไปจากสังคมการเมืองไทย ส่วน กปปส. สามารถระดมประชาชนที่ไม่พอใจการบริหารงานที่ทุจริตของยิ่งลักษณ์ เป็นจำนวนสูงสุดประมาณ 4-5 ล้านคน และพวกเขาได้แสดงเจตจำนงที่แน่วแน่ ว่าไม่ต้องการประนีประนอมอีกต่อไปกับระบอบทักษิณ 2 เช่นเดียวกัน

(2) ใจกลางการเคลื่อนไหวของขบวนการ พธม. และ กปปส. มีจุดมุ่งหมายเหมือนกัน คือต่อต้านการคอร์รัปชัน ความไม่โปร่งใส และการมีผลประโยชน์ทับซ้อนของระบอบทักษิณ เราสามารถกล่าวได้ว่าขบวนการเคลื่อนไหวของทั้งสองขบวนการนี้เป็น “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่” (New social movements) เหมือนกัน เพราะพวกเขา

ไม่ได้ต่อสู้ในประเด็นเรื่องชนชั้น แต่ต่อสู้ในประเด็นปัญหาร่วมกัน คือต่อต้านการคอร์รัปชันเป็นหลัก องค์ประกอบของขบวนการทั้งสองส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลาง โดยมีชนชั้นสูงและชนชั้นล่างของสังคมเข้าร่วมด้วย ดังนั้น ขบวนการเคลื่อนไหวของทั้งสองขบวนการจึงมีใช่ขบวนการของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง หากแต่เป็นขบวนการของคนหลายชนชั้นซึ่งประกอบด้วยนักธุรกิจขนาดใหญ่ ขนาดกลาง ขนาดเล็ก ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ พนักงานรัฐวิสาหกิจ แพทย์ วิศวกร สถาปนิก อาจารย์ นักวิชาการ เทคโนโลยีคน นครการเมืองทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น ผู้ใช้แรงงานและเกษตรกร รวมถึงผู้ที่เกษียณอายุแล้วจากภาครัฐและภาคเอกชน ฯลฯ

(3) ภาวะความเป็นผู้นำของ พธม. โดยสนธิ ลิ้มทองกุล และ กปปส. โดยสุเทพ เทือกสุบรรณ มีความคล้ายคลึงกัน คือทั้งคู่เป็นผู้ที่มีความรู้และมีความเข้าใจปัญหาการเมืองไทยเป็นอย่างดี เป็นผู้ที่มีการศึกษาดี สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ มีความสามารถมากในการสื่อสารกับสาธารณชน และสามารถโน้มน้าวมวลชนจำนวนมากให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลที่ทุจริตได้ดีเหมือนกัน

ภาวะความเป็นผู้นำของสนธิ และสุเทพ มาจากการที่บุคคลทั้งสองมีทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) คือเป็นผู้ที่มีความรู้จากการศึกษาในระบบค่อนข้างสูง กล่าวคือทั้งคู่ต่างเคยใช้ชีวิตและสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศเหมือนกัน ซึ่งช่วยทำให้ทั้งคู่ต่างมีวิสัยทัศน์ทางการเมืองที่ดี นอกจากนี้ ทั้งสองคนต่างมีทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) เหมือนกัน ในแง่ที่ทั้งคู่กลายเป็นสัญลักษณ์ของผู้รัก

⁴ผู้ที่สนใจรายละเอียดโปรดดู (สังคิต พิริยะรังสรรค์ 2559, 235 - 271)

ชาติที่ลุกขึ้นมานำการต่อต้านระบอบทักษิณ ซึ่งถูกมองว่าเป็นระบอบการปกครองที่เต็มไปด้วยปัญหาการคอร์รัปชันของผู้ปกครองที่ทรราชและเป็นเผด็จการในรัฐสภาเหมือนกัน

ท้ายที่สุด ทั้งสนธิและสุเทพต่างมีทุนทางสังคม (Social capital) เหมือนกันสนธิมาจากนักหนังสือพิมพ์ที่ถูกจับตามองว่าเป็นนักคิดและนักวิพากษ์วิจารณ์สังคมตัวยง และสำนักพิมพ์ของเขาได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ และความคิดใหม่ๆ ให้แก่สังคมอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 ส่วนสุเทพเคยเป็นนักการเมืองที่มีต้นทุนทางสังคมต่ำมาก แต่เมื่อเขาประกาศตัวเป็นแกนนำในการต่อต้านระบอบทักษิณ 2 โดยการเดินทางไปบนท้องถนนวันละหลายชั่วโมงทุกๆ วันอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาหลายร้อยวัน เพื่อเรียกร้องและกระตุ้นให้สังคมเกิดความตื่นตัวกับการต่อต้านการทุจริต จนกระทั่งสุเทพค่อยๆ ได้รับความเห็นอกเห็นใจจากประชาชน เพราะเห็นในความตั้งใจจริงของเขา ตัวตนของเขาจากมุมมองของสังคมจึงค่อยๆ แปรเปลี่ยนไปจนกลายเป็นคนที่มีต้นทุนทางสังคมสูงในท้ายที่สุด

ประการที่ห้า พนม. และ กปปส. ได้นำเอาเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการขับเคลื่อนเหมือนกัน ในขณะที่สนธิใช้ ASTV เป็นกลไกการสื่อสารที่สำคัญที่สุดในการเชื่อมต่อกับประชาชนทั่วประเทศเพื่อต่อสู้กับระบอบทักษิณ 1 สุเทพก็ใช้ Blue Sky เป็นกลไกในการผลิตข่าวทกรม อุดมการณ์ และความรู้ให้แก่ประชาชนทั้งประเทศอย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ ขบวนการ พนม. และ กปปส. ต่างใช้เครื่องมือการสื่อสารทางสังคม (Social media) เช่น การใช้เฟซบุ๊ก (Facebook) ทวิตเตอร์ (Twitter) การส่งข้อความผ่านแอปพลิเคชันไลน์ (Line)

อินสตาแกรม (Instagram) และสไกป์ (Skype) ฯลฯ ซึ่งช่วยให้คณะผู้นำกับมวลชนที่ให้การสนับสนุนสามารถติดต่อสื่อสารถึงกันแบบสองทางได้อย่างรวดเร็ว

เครื่องมือการสื่อสารทางสังคมแบบสองทางเป็นอำนาจชนิดหนึ่งที่มีการเคลื่อนไหวและเป็นการแสดงศักยภาพของกลุ่มผู้ถูกปกครองที่ใช้ต่อสู้กับการถูกครอบงำจากอุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบทักษิณได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวได้ว่าเครื่องมือสื่อสารทางสังคมสมัยใหม่เป็นอาวุธที่สำคัญที่สุดของกลุ่มผู้ถูกปกครองที่ใช้ในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด พื้นที่ทางการเมือง และพื้นที่สาธารณะในสังคม ที่รัฐบาลไม่สามารถเข้าไปควบคุมพื้นที่เหล่านี้ได้อย่างง่ายๆ อีกต่อไป เพราะเหตุว่าเครื่องมือการสื่อสารเหล่านี้ได้แปรเปลี่ยนบุคคลและคณะบุคคลที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นฝ่ายที่ถูกกระทำและถูกครอบงำจากรัฐบาลให้กลายเป็นบุคคลและคณะบุคคลที่เป็นผู้ลงมือกระทำการตอบโต้กับฝ่ายรัฐบาลได้ เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การมาถึงของเครื่องมือการสื่อสารทางสังคมได้ช่วยทำให้ความรู้และวาทกรรมต่างๆ ของฝ่ายต่อต้านรัฐบาลสามารถแพร่กระจายออกไปในสังคมได้อย่างกว้างขวางยิ่งกว่าการเคลื่อนไหวเรียกร้องประชาธิปไตยในอดีตที่ผ่านมาของสังคมไทย รวมทั้งยังช่วยทำให้มวลชนสามารถรับรู้และตัดสินใจทางเลือกของตนเองได้ง่ายกว่าการต่อสู้กับระบบเผด็จการในอดีต

ประการที่หก ทั้ง พนม. และ กปปส. ต่างใช้ปฏิบัติการเชิงวาทกรรมเหมือนกัน ในแง่ที่ขบวนการเคลื่อนไหวทั้งสองขบวนการนี้ได้สร้างความรู้และความจริงชุดใหม่ขึ้นมา คือเสนอให้รื้อถอน (Deconstruction) วาทกรรมเก่าของระบอบทักษิณที่เป็นเผด็จการรัฐสภาเสีย และนำเสนอให้มีการสร้าง

สังคมใหม่ (Construction) และสร้างการเมืองใหม่ที่เป็นประโยชน์กับคนส่วนใหญ่ในสังคม คือไม่มีการคอร์รัปชัน ไม่มีการเล่นพรรคเล่นพวก และให้มีการปฏิรูปองค์กรตำรวจและระบบการเมือง ฯลฯ

กล่าวได้ว่าวาทกรรมใหม่ของทั้งสองขบวนการต่างประสบความสำเร็จ ดังจะเห็นได้จากมีผู้ให้การสนับสนุนเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งสามารถใช้ปฏิบัติการเชิงวาทกรรม (Discursive practice) ในการเข้ายึดทำเนียบรัฐบาลและกระทรวง ทบวง กรม จนกระทั่งรัฐบาลของสมัคร สุนทรเวช สมชาย วงศ์สวัสดิ์ และยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ต่างไม่มีสถานที่ทำงานของฝ่ายรัฐบาล

ประการที่เจ็ด ความสำเร็จทางการเมืองของ พท. และ กปปส. ยังมาจากการมีผู้ที่เข้าร่วมการชุมนุมที่เรียกได้ว่าเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นและขยันขันแข็งในการทำงานที่รักษาลผลประโยชน์ของประเทศชาติอีกด้วย ผู้เข้าร่วมการชุมนุมส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลางที่มีระดับการศึกษาดี อยู่ในวัยทำงานเป็นเจ้าของธุรกิจ และเป็นผู้ประกอบอาชีพส่วนตัวค่อนข้างมาก คนเหล่านี้มีความศรัทธาต่อระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย และมีแนวความคิดที่ต้องการเห็นการปฏิรูปทางด้านสังคม เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน การกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม การปฏิรูปทางการเมือง ที่ต้องการล้มล้างระบอบทักษิณที่พวกเขาเห็นว่าเป็นระบอบการปกครองที่เต็มไปด้วยการทุจริตในทุกๆ ด้าน ทั้งในด้านการเลือกตั้ง การแต่งตั้งโยกย้ายข้าราชการ และการแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจ (Economic rents)⁵

จากการศึกษากระบวนการต่อต้านคอร์รัปชันของบุคคล องค์กร ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

แนวใหม่ ภาคประชาสังคม และพรรคการเมืองภายใต้ระบอบทักษิณ 1 และระบอบทักษิณ 2 พบว่าการต่อต้านของมวลชนและพรรคการเมืองข้างต้นมิได้ใช้แค่มาตรการลงโทษโดยสังคม (Social sanctions) แบบโดดๆ แต่พวกเขายังใช้มาตรการอื่นๆ ประกอบกันไปด้วย เช่น การลงโทษทางการเมือง (Political sanctions) ซึ่งเป็นการใช้การลงโทษทางสังคมทางตรง (Direct social sanctions) หรือการลงโทษทางการเมืองโดยตรง (Direct political sanctions) และการลงโทษโดยสังคมทางอ้อม (Indirect social sanctions) หรือการลงโทษทางการเมืองโดยอ้อม (Indirect political sanctions) การลงโทษทางเศรษฐกิจ (Economic sanctions) การลงโทษทางวัฒนธรรม (Cultural sanctions) และการลงโทษทางกฎหมาย (Legal sanctions)

การลงโทษโดยสังคมต่อผู้นำประเทศ คือ ทักษิณและยิ่งลักษณ์ มีรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งรูปแบบที่ไม่เปิดเผยและรูปแบบที่เปิดเผยต่อสาธารณชน สำหรับรูปแบบที่ไม่เปิดเผย มีตั้งแต่การบ่น การซุบซิบนินทา การพูดถึงข่าวลือต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลทั้งสองที่วางตัวอย่างไม่เหมาะสม ส่วนรูปแบบการลงโทษโดยสังคมที่เป็นไปอย่างเปิดเผย มีตั้งแต่การเขียนบทความวิพากษ์วิจารณ์ในหนังสือพิมพ์ การแสดงความเห็นของผู้ที่เห็นต่างจากรัฐบาลผ่านสื่อต่างๆ การจัดงานอภิปรายตามสถาบันการศึกษาและโรงแรมต่างๆ การต่อต้านโดยใช้สัญลักษณ์ (Sign) ทางการเมือง เช่น การใช้หน้ากากขาว ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการต่อต้านรัฐบาลเผด็จการทั่วโลก การเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลต่างๆ เพื่อต่อต้านรัฐบาลที่แพร่กระจายอยู่ในโลกออนไลน์ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความอับอาย

⁵ผู้ที่สนใจรายละเอียดโปรดดู (สังคิต พิริยะรังสรรค์ 2559, 271 - 333)

ให้แก่ผู้นำประเทศ การล้อเลียนรูปร่างหน้าตาและการแปรความหมายในการแสดงออกของนายก รัฐมนตรีให้กลายเป็นเรื่องน่าขบขันก็เป็นการลงโทษโดยสังคมนรูปแบบหนึ่งเช่นเดียวกัน เพราะเหตุว่าการล้อเลียนเป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลที่กำลังมีอำนาจทางการเมืองเป็นฝ่ายถูกระงับโดยวาทกรรมหรือปฏิบัติการเชิงวาทกรรม (Discursive practice) จากฝ่ายต่อต้านด้วยการสร้างแรงบีบบังคับให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพเรือนร่าง จนเรือนร่างของเขาค่อยๆ กลายเป็นตัวตลกทางการเมืองไปในที่สุดหรือกลายเป็นตัวตลกที่น่าขบขัน หรือเป็นบุคคลที่ไม่ก่อให้เกิดความเชื่อถือในสังคมการเมืองอีกต่อไป กรณีของทักษิณที่ถูกขบวนการ พวม. ล้อเลียนว่า “ไ้หน้าเหลี่ยม” และกรณีของยิ่งลักษณ์ ที่ถูกขบวนการ กปปส. ล้อเลียนเรื่องการพูดภาษาไทยและภาษาอังกฤษผิดพลาดอยู่เป็นประจำ ด้วยอำนาจของวาทกรรมที่ผลิตซ้ำแล้วซ้ำอีกของ พวม. และ กปปส. ทักษิณและยิ่งลักษณ์จึงถูกแปลงร่างให้กลายเป็นตัวตลกทางการเมืองไป

จากการศึกษายังพบด้วยว่า ภายหลังจากที่ พวม. และ กปปส. ใช้มาตรการลงโทษโดยสังคมแล้ว พวกเขายังใช้การลงโทษทางการเมือง การลงโทษทางเศรษฐกิจ การลงโทษทางวัฒนธรรม และการลงโทษทางกฎหมายควบคู่กันไปด้วย การลงโทษทางการเมืองมักเริ่มต้นจากการประท้วงในรูปแบบของการชุมนุมขนาดเล็ก ซึ่งเป็นการท้าทายกับประกาศหรือคำสั่งซึ่งเป็นสัญญาณแห่งอำนาจของรัฐบาล การแสดงออกของการขัดขืนหรือดื้อแพ่ง ที่ไม่ยอมรับอำนาจตามกฎหมาย เป็นรูปแบบหนึ่งของการสร้างความอับอายทางการเมืองให้แก่รัฐบาล ว่าไร้อำนาจในความสามารถที่จะควบคุมดุลยภาพทางการเมืองได้อีกต่อไป

เมื่อผู้เข้าร่วมการชุมนุมมีจำนวนมากขึ้น ทั้ง พวม. และ กปปส. จะใช้ปฏิบัติการเชิงวาทกรรมเหมือนกัน คือการเดินขบวนไปปิดหน่วยงานด้านการประชาสัมพันธ์ของรัฐ ซึ่งก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ใช้ในการสร้างความอับอายขายหน้าให้แก่รัฐบาลเช่นเดียวกัน ปฏิบัติการดังกล่าวข้างต้นของพวม. และกปปส. อาจมองได้ว่าในตัวของมันเป็นปฏิบัติการที่ใช้กำลัง (Physical praction) ได้เช่นเดียวกัน ในท้ายที่สุดเมื่อเวลาล่วงเลยไป และรัฐบาลไม่ยอมลาออกตามคำเรียกร้อง ขบวนการต่อต้านการคอร์รัปชันทั้งสองขบวน ก็ยังสร้างความอับอายขายหน้าให้แก่รัฐบาลมากขึ้นไปอีก เพราะพวกเขาได้เข้ายึดทำเนียบรัฐบาลซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ความสามารถในการยึดทำเนียบโดยปราศจากการใช้ความรุนแรง สะท้อนให้เห็นชัยชนะทางด้านปฏิบัติการเชิงวาทกรรมของ พวม. และ กปปส. ที่สามารถช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด พื้นที่ทางการเมือง และพื้นที่ด้านกายภาพทางการเมือง ซึ่งเป็นสัญญาณทางการเมืองในเวลาเดียวกันด้วย เพราะผลลัพธ์ของปฏิบัติการเชิงวาทกรรมของ พวม. และ กปปส. ออกมาคล้ายคลึงกัน คือกลไกการทำงานบางส่วนของภาคราชการไม่สามารถทำหน้าที่ได้อีกต่อไป และระบบการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาลตกอยู่ในสถานการณ์วิกฤติที่ไม่สามารถผลักดันนโยบายต่างๆ ของรัฐบาลให้เดินหน้าต่อไปได้ ดังนั้น สถานภาพของรัฐบาลจึงกลายเป็น “รัฐบาลที่ล้มเหลว” และรัฐบาลกลายเป็นตัวตลกทางการเมืองในระดับนานาชาติไป

แต่การลงโทษทางการเมืองต่อระบอบทักษิณมิได้เกิดขึ้นจากภาคประชาสังคมเท่านั้น พรรคการเมืองฝ่ายค้านที่สำคัญๆ ในระบบรัฐสภาได้ใช้การลงโทษทางการเมืองด้วยการบอยคอต

(Boycott) ต่อรัฐบาลเช่นเดียวกัน เพื่อทำลายความชอบธรรมของรัฐบาลที่จะได้มาจากการเลือกตั้ง นโยบายของการบอยคอตทางการเมืองก็เพื่อให้ผลลัพธ์ของกระบวนการเลือกตั้งกลายเป็นสิ่งที่ไม่น่าเชื่อถือและไม่สมควรยอมรับ เพราะเหตุว่าการเลือกตั้งที่กำลังจะเกิดขึ้นไม่ใช่การแข่งขันทางการเมืองที่เป็นธรรมระหว่างพรรครัฐบาลกับพรรคฝ่ายค้าน ตัวอย่างเช่น ในการเลือกตั้งวันที่ 2 เมษายน 2549 พรรคการเมือง 3 พรรค คือ ประชาธิปัตย์ มหาชน และชาติไทย ได้ร่วมกันทำสัตยาบันขอถอนตัวและไม่ส่งผู้สมัคร ส.ส. ในการเลือกตั้งทั่วประเทศ โดยให้เหตุผลว่ารัฐบาลกำหนดเวลาการเลือกตั้งกระชั้นชิด จนเกินไปกว่าที่พรรคการเมืองต่างๆ จะเตรียมตัวทัน นอกจากนี้ การที่ทักษิณยุบสภาเพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ ไม่ใช่เป็นปัญหาความขัดแย้งทางด้านนโยบายระหว่างรัฐบาลกับฝ่ายค้าน หากแต่เป็นปัญหาส่วนตัวของทักษิณเองที่ต้องการหลีกเลี่ยงที่จะตอบคำถามต่อสภา เรื่องการขายหุ้นของกลุ่มชินคอร์ป ทั้งหมดให้แก่กองทุนเทมาเส็ก นอกจากนี้ เหตุการณ์ที่ยิ่งลักษณ์ประกาศยุบสภา ในวันที่ 9 ธันวาคม 2556 และประกาศให้มีการจัดการเลือกตั้งทั่วไปครั้งใหม่ในวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2557 พรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นพรรคฝ่ายค้านในขณะนั้นได้ประกาศไม่ส่งผู้สมัคร ส.ส. ลงเลือกตั้งอีกวาระหนึ่ง โดยให้เหตุผลว่าอำนาจในการกำหนดวันเลือกตั้งเป็นของ กกต. ไม่ใช่เป็นของรัฐบาล ดังนั้น การกำหนดวันเลือกตั้งขึ้นเองของรัฐบาลจึงเป็นการกระทำที่ขัดกับรัฐธรรมนูญ ปี 2550

สำหรับการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 2 เมษายน 2549 และ 2 กุมภาพันธ์ 2557 ประชาชนที่ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลได้ใช้วิธีการต่อต้านการเลือกตั้งหลายรูปแบบ ตั้งแต่การใช้การลงโทษโดยสังคมทางตรง หรือการลงโทษทางการเมืองโดยตรง เช่น การฉีก

บัตรเลือกตั้งที่หน้าคูหาการเลือกตั้ง และการสละสิทธิไม่ไปเลือกตั้งเป็นจำนวนมาก เพื่อไม่ให้ความชอบธรรมแก่ระบอบทักษิณที่กำลังจะฟื้นตัวขึ้นใหม่ ส่วนการลงโทษโดยสังคมทางอ้อมหรือการลงโทษทางการเมืองทางอ้อม มีตั้งแต่การไปใช้สิทธิเลือกตั้งตามกฎหมาย แต่กลับทำให้บัตรเลือกตั้งของตนกลายเป็นบัตรเสีย และอีกรูปแบบหนึ่งคือการกาบัตรในช่องของผู้ไม่ประสงค์ลงคะแนน

จากการศึกษาพบว่า จำนวนประชาชนที่มีสิทธิในการเลือกตั้งในวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2549 ได้ใช้การลงโทษทางการเมืองทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อมต่อรัฐบาลทักษิณน่าจะอยู่ระหว่าง 13-15 ล้านคน จากจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งหมดจำนวน 44.9 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 29.0-33.4 ของผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งหมด กล่าวได้ว่าประชาชนที่ใช้การลงโทษทางการเมืองต่อระบอบทักษิณ 1 ในการเลือกตั้งครั้งนี้อยู่ในราว 1 ใน 3 ของผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั่วประเทศ สำหรับการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2557 มีผู้ใช้การลงโทษทางการเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อยิ่งลักษณ์รวม 14.86 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 34.52 ของจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั่วประเทศ

สำหรับการลงโทษทางเศรษฐกิจ (Economic sanctions) เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการลงโทษโดยสังคม ภายใต้ระบอบทักษิณ 1 ขบวนการ พวม. และประชาชนทั่วไปใช้การลงโทษทางเศรษฐกิจต่อทักษิณในสองระดับ ในระดับแรกเป็นการบอยคอตต่อธุรกิจส่วนตัวของทักษิณ ส่วนในอีกระดับหนึ่งเป็นการต่อต้านนโยบายทางด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลทักษิณ สำหรับการต่อต้านในระดับแรกมาจากกรณีที่ทักษิณขายหุ้นชินคอร์ปให้กับบริษัทเทมาเส็กของรัฐบาลสิงคโปร์ จำนวน 76,621.60 ล้านบาท ซึ่งทำให้ประชาชนจำนวนมากรู้สึกผิดหวังกับการกระทำ

ดังกล่าว และคนจำนวนมากไม่เชื่อว่าขายหุ้นลืดยักษ์ขนาดนี้จะเป็นการทำงานของกลไกราคาในตลาดตามปกติ แต่พวกเขาเชื่อว่าน่าจะมาจากปัญหาการมีผลประโยชน์ทับซ้อนของทักษิณมากกว่า ส่วนการต่อต้านในอีกระดับหนึ่งเป็นการต่อต้านนโยบายการแปรรูปรัฐวิสาหกิจที่ภาคประชาสังคมร่วมกันคัดค้านและยับยั้งนโยบายการนำเอาการไฟฟ้าฝ่ายผลิตเข้าตลาดหลักทรัพย์⁶

4. บทสรุป

บทความชิ้นนี้เป็นการนำเสนอมุมมองในการศึกษาเรื่องการเมืองไทยโดยสังคมแบบใหม่จากมุมมองแบบที่ใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยมแต่เพียงทฤษฎีเดียวมาเป็นแนวการวิเคราะห์แบบสหวิทยาการโดยการผสมผสาน (Process) และการขาดมุมมองที่ไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงความหมายของการเมืองไทยโดยสังคมไปตามเวลาและสถานที่ ดังนั้นเพื่อที่จะแก้ไขจุดอ่อนของการนิยามการเมืองไทยโดยสังคมแบบเดิม งานศึกษาชิ้นนี้จะใช้แนวการวิเคราะห์แบบสหวิทยาการ โดยการผสมผสานมุมมองแบบหน้าที่นิยมและโครงสร้างนิยม สำนักประวัติศาสตร์นิยมแบบเยอรมัน ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง สำนักมาร์กซิสต์แบบโครงสร้างนิยม เศรษฐศาสตร์การเมืองสำนักมาร์กซิสต์แนวใหม่ ทฤษฎีวิพากษ์สำนักหลังสมัยใหม่ และสำนักหลังโครงสร้างนิยม ดังนั้น ความหมายของการเมืองไทยโดยสังคม ที่ใช้ในงานเขียนชิ้นนี้จึงหมายถึง *ปฏิบัติการเชิงวาทกรรมที่องค์ประธาน (Subject) หรือผู้กระทำทางสังคม (Actor) ผลิต หรือสร้างความหมาย หรือตีความหมายจากปรากฏการณ์หนึ่งให้เป็นความหมายใหม่ ที่จะ*

เข้าไปให้การสนับสนุนปทัสถานทางสังคมที่ก่อประโยชน์ส่วนใหญ่ให้แก่สังคมอยู่ หรืออาจเป็นการนำเสนอความรู้ใหม่หรือความคิดใหม่ เพื่อที่จะเข้าไปแข่งขันและช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด พื้นที่ทางอุดมการณ์ และพื้นที่สาธารณะในสังคม (Public sphere) ที่กำลังถูกความคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์ดั้งเดิมครอบงำอยู่ ซึ่งปฏิบัติการเชิงวาทกรรมนี้มักเป็นไปเพื่อสร้างความอับอายขายหน้าให้แก่ปัจเจกบุคคล องค์กร และสถาบันทั้งที่มีอำนาจหรือไม่มีอำนาจในสังคมก็ตาม

สำหรับขอบเขตความหมายของการเมืองไทยโดยสังคมแบบที่มีมุมมองทางประวัติศาสตร์นี้ครอบคลุมตั้งแต่การต่อต้านแบบที่ไม่เปิดเผย ชอนเร้น ไปจนกระทั่งถึงการต่อต้านอย่างเปิดเผยเช่น การชุมนุมนิรโทษ การต่อต้านทั้งแบบที่เป็นการหลีกเลี่ยง การเผชิญหน้าและแบบที่ตรงไปตรงมา การต่อต้านเชิงสัญลักษณ์ การล้อเลียน การเสียดสี การเย้ยหยันเพื่อให้คู่ขัดแย้งเกิดความเสื่อมเสีย การใส่เสื้อสีสัญลักษณ์ การใช้ศิลปะและวัฒนธรรมในการต่อต้าน เช่น การใช้บทกวี ดนตรี เพลง ฯลฯ การไม่เชื่อฟัง การประท้วง การเดินขบวน ไปจนกระทั่งถึงการชุมนุมขนาดใหญ่ ฯลฯ

สำหรับการศึกษาเรื่องการใช้มาตรการลงโทษโดยสังคมในสังคมไทยระหว่างปี 2540 - 2557 ผู้เขียนพบว่ารัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 และฉบับปี 2550 เป็นบริบทที่สำคัญของสังคมไทยในแง่ที่ทำให้ระบอบการปกครองของไทยมีความเป็น “ประชาธิปไตย” โดยมีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งและประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพในการแสดงออก นอกจากนี้ ภาคประชาชนยังมีประสบการณ์ที่สั่งสม

⁶ผู้สนใจรายละเอียดการเมืองไทยโดยสังคมและการลงโทษโดยรูปแบบอื่นๆ โปรดดู (สังคิต พิริยะรังสรรค์ 2559, 333 - 357)

ในการต่อสู้กับระบอบเผด็จการเขาสารมาตั้งแต่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เรื่อยมา จนกระทั่งสามารถผลักดันให้เกิดการปฏิรูปทางการเมืองโดยมีรัฐธรรมนูญปี 2540 เป็นผลลัพธ์ของการต่อสู้เคลื่อนไหวรัฐบาลทักษิณและรัฐบาลยิ่งลักษณ์ได้รับคะแนนนิยมจากการเลือกตั้งของประชาชนสูงมากทั้งสองครั้ง ความสำเร็จของรัฐบาลทั้งสองมาจากการนำเสนอนโยบายประชานิยม เช่น นโยบาย 30 บาท รักษาทุกโรค และนโยบายรับจำนำข้าวที่ให้ราคาสูงกว่าที่กลไกราคากำหนด ฯลฯ

ระบอบการปกครองสมัยใหม่แบบตะวันตกของไทยเป็นการผสมกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรมดั้งเดิมคือความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่กลายเป็นความสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์ยุคใหม่ (Clientelism) ที่ผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์แข่งขันกันหาผู้อุปถัมภ์หลายรายในเวลาเดียวกัน ซึ่งแตกต่างจากความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมที่ผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์หลายรายจะอยู่ใต้การอุปถัมภ์ของนายเพียงรายเดียว ระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ยุคใหม่ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย เป็นการกระจายความเสี่ยงของกลุ่มธุรกิจ และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ที่จะไม่หาหรือขึ้นต่อนายเพียงคนเดียวแบบในอดีต

การศึกษากรณีของ พธม. และ กปปส. ที่เป็นขบวนการทางสังคมแนวใหม่ (New social movement) ที่ต่อต้านรัฐบาลทักษิณและรัฐบาลยิ่งลักษณ์ มาจากประเด็นการคอร์รัปชันเป็นหลัก ขบวนการทั้งสองถือได้ว่าเป็นขบวนการต่อต้านการคอร์รัปชันของภาคประชาสังคมไทยที่มีต่อรัฐบาลที่ทุจริตที่สำคัญที่สุด ความสำเร็จของการต่อต้าน

การทุจริตในบางระดับของ พธม. และ กปปส. มาจากสภาพแวดล้อมทางการเมืองแบบเปิดที่เอื้ออำนวยให้การเคลื่อนไหวเกิดขึ้นได้ นอกจากนี้ สนิธ ลิ้มทองกุล ผู้นำคนสำคัญของ พธม. และสุเทพ เทือกสุบรรณ ผู้นำคนสำคัญของ กปปส. มีคุณสมบัติของผู้นำที่มีบุญญาบาารมี (Charismatic leadership) และทั้งคู่เป็นผู้มีคุณวุฒิและวัยวุฒิ นอกจากนี้บุคคลยังมีทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสัญลักษณ์อีกด้วย ยิ่งกว่านั้นผู้นำทั้งสองได้ใช้เครื่องมือสื่อสารสองทาง ซึ่งเป็นเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ที่เป็นศาสตร์อาวุธที่สำคัญที่สุดของประชาชน รวมทั้งใช้ปฏิบัติการเชิงวาทกรรมในการสร้างความรู้และความจริงชุดใหม่ และยังสามารถถ่วงถ่วงวาทกรรมที่ครอบงำสังคมของทักษิณและยิ่งลักษณ์ได้อีกด้วย ยิ่งไปกว่านั้นการที่ผู้นำทั้งสองสามารถรวบรวมบุคลากร และเครือข่ายของภาคประชาสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้สำเร็จ นั้นแสดงให้เห็นว่าพื้นฐานของภาคพลเมืองที่กระตือรือร้นยืนอยู่กับพวกเขา

เป็นที่น่าสังเกตว่าในการต่อต้านทักษิณและยิ่งลักษณ์ พธม. และ กปปส. มิได้ใช้แต่การลงโทษโดยสังคมเท่านั้น แต่พวกเขายังใช้การลงโทษทางการเมือง การลงโทษทางด้านเศรษฐกิจ และการลงโทษทางวัฒนธรรมควบคู่กันไปด้วย ซึ่งในท้ายที่สุดเมื่อความชอบธรรมของระบอบการปกครองของทักษิณและยิ่งลักษณ์ รัฐบาลของสองพี่น้องต่างถูกกองทัพยึดอำนาจโดยการกล่าวหาเรื่องมีการกระทำที่ทุจริตเหมือนๆ กัน และชะตากรรมในท้ายที่สุดของทักษิณและยิ่งลักษณ์จบลงเหมือนกันคือ การถูกลงโทษด้วยมาตรการทางด้านกฎหมาย

References

- Heckathorn, Douglas D. 1990. Collective sanctions and compliance norms: A formal theory of group-mediated social control. *American Sociological Review* 55 (June): 366-384.
- Khan, H. Mustag. 1989. *Clientelism, corruption and capitalist development*. Ph.d. diss. Cambridge University.
- Netter, Brian. 2005. Avoiding the shameful backlash: social repercussions for the increased use of alternative sanctions. *Journal of Criminal Law and Criminology* 96(1): 188-189.
- Radcliffe-Brown, A.R. 1952. *Structure and function in primitive society*. Wilmington, IL: The Free Press.
- Scott, James C. 1985. *Weapons of the weak everyday forms of peasant resistance*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Thompson, E.P. 1966. *The making of the English working class*. New York: Vintage Books.
- Verboon, Peter, and Marius van Dijke. 2010. When do severe sanctions enhance compliance? The role of procedural fairness. *Journal of Economic Psychology* 32(1): 120-130.
- Whitmeyer, Joseph M. 2002. Elites and popular nationalism. *Journal of Sociology* 53 (September): 630-632.

.....

Bibliography

- Allen, Susan Hannah. The domestic political costs of economic sanctions. *Journal of Conflict Resolution* 52, 6 (2008): 916-944.
- Bechtel, Lyn M. Shame as a sanction of social control in Biblical Israel: Judicial, political, and social shaming. *Journal for the Study of the Old Testament* 16, 49(1991): 47-76.
- Bolle, Friedel and Michael Carlberg. *Advances in behavioral economics*. Heidelberg: Physica-Verag Heidelberg, 2001.
- Bourdieu, P. *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Canel, Eduardo. New social movement theory and resource mobilization theory: The need for integration. In *Community power and grassroots democracy the transformation of social life*. eds. Michael Kaufman, and Haroldo Alfonso Dilla. London: Zed Books, 1997.
- Cohen, Jean L. *Strategy or identity: New theoretical paradigms and contemporary social movements*. New York: Social Research, 1985.
- Coleman, James S. *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1990.
- Cooley, V. A. *Community-based sanctions for juvenile offenders: Issues in policy implementation*. Thousand Oaks, CA: SAGE, 2011.
- Escriba-Folch, A. Authoritarian responses to foreign pressure: Spending, repression, and sanctions. *Comparative political studies* 45, 6(2012): 648-713.
- Habermas, Jurgen. New social movements. *Telos* 21(September 1981): 33-37.
- , Three normative models of democracy. *Constellations: An International Journal of Critical and Democratic Theory* 1(December 1994): 1-10.
- Hara, N., and Z. Estrada. Analyzing the mobilization of grassroots activities via internet: A case study. *Journal of Information Science* 31, 6(2005): 503-14.

- Hsieh, John Fuh-Sheng, and Emerson M.S. Niou. Salient issues in Taiwan's electoral politics. *Electoral Studies* 15, 2(1996): 219-235.
- Hsueh, Chao-Yung. Power and corruption in Taiwan. *Issue & Studies* 43, 1(2007): 1-39.
- Knack, Stephen. *Civic norms, social sanctions, and voter turnout*. Thousand Oaks, CA: SAGE, 1992.
- Lindquist, C.H., C.P. Krebs, and P.K. Lattimore. Sanctions and rewards in drug court programs: Implementation, perceived efficacy, and decision making. *Journal of Drug Issues* 36, 1(2006): 119-146.
- McAdam, Doug. *Political process and the development of Black Insurgency: 1930–1970*. 2nd ed. Chicago: The University of Chicago Press, 1999.
- McCarthy, John D., and Mayer N. Zald. The enduring vitality of the resource movements. In *Handbooks of sociology and social research*, ed. Jonathan H. Turner. New York: Springer, 2002.
- Melucci, Alberto. *The symbolic challenge of contemporary movements*. New York: Social Research, 1985.
- Opp, Karl-Dieter. *Theories of political protest and social movements: A multidisciplinary introduction, critique, and synthesis*. London: Routledge, 2009.
- Porta, Donatella Della, and Mario Diani. *Social movements an introduction*. Boston: Blackwell, 2006.
- Raco, Mike, Rob Imrie, and Wen-I Lin. Community governance, critical cosmopolitanism and urban change: Observations from Taipei, Taiwan. *International Journal of Urban and Regional Research* 35, 2(2011): 274-294.
- Ryan, Neal F., Brian Keast Head, L. Robyn and Kerry Brown, Kerry. Engaging indigenous communities: towards a policy framework for indigenous community justice programmes. *Social policy & administration* 40, 3(2006): 304-321.
- Seidman, S. *Jurgen Habermas on society and politics: A reader*. Boston, MA: Beacon Press, 1989.
- Shigetomi, Shinichi and Makino Kumiko. *Protest and social movements in the development world*. Tokyo: IDE Jetro, 2009.

- Stammers, Neil. Social movements and the social construction of human rights. *Human Rights Quarterly* 21, 4(1999): 988 – 1008.
- Sun, Francis Yonglin. *A transaction governance perspective on business entertainment: A general model and evidence from China*. Ph.d. diss. The University of Western Ontario, 2012.
- Tarrow, Sidney. *Power in movement: Social movements, collective action and politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Touraine, Alain. An introduction to the study of social movements. *Social Research* 52, 4(Winter 1985): 749-787.
- Wong, Sam. Building social capital in Hong Kong by institutionalising participation: Potential and limitations. *Urban Studies* 45, 7(June 2008): 1413-1437.